



# Världshandel och utveckling

2012-04-24

## Globalisering

Under de senaste decennierna har ekonomierna i världen blivit alltmer sammanlänkade. Handeln med tjänster har expanderat kraftigt vid sidan om handeln med råvaror och industriprodukter. Framförallt har finansmarknaderna vuxit i takt med avregleringar av finansiella transaktioner. De stora transnationella företagens makt har ökat samtidigt som det internationella biståndet marginaliserats i relation till de nu betydligt större flödena av privat kapital liksom remitteringar. Det senare är överföringar från människor från fattiga länder som arbetar i olika västländer och skickar hem en stor del av det de tjänar. Dessa remitteringar spelar ofta en större roll än biståndet i deras hemländer. Globaliseringen är en process som alltmer skapar en global ekonomi som kräver världsomfattande regelverk. Ett exempel på ett sådant är världshandelsorganisationen WTO, World Trade Organization. Globaliseringen leder alltmer till en framväxande global kultur där människor ofta konsumerar liknande varor och tjänster i olika länder och kan kommunicera på ett gemensamt "världsspråk", engelska med hjälp av elektroniska medier. Öppenheten och det ömsesidiga beroendet ökar.

Den ekonomiska kärnan i globaliseringen är ändå internationell handel, finansiella flöden och utländska direktinvesteringar. För vissa människor leder globaliseringen till spännande affärsmöjligheter, en snabbare tillväxt av kunskap och

innovationer eller till ett ömsesidigt beroende som gör stora krig omöjliga. För andra leder globaliseringen till problem: ojämlika förhållanden kan bli tydligare både inom och mellan länder, miljöproblemen ökar, de rika ländernas dominans växer och andra folk och regioner hamnar på efterkälken.

## Världshandel

Det är en vanlig uppfattning att ju mer olika länder handlar med varandra desto bättre är det. Åsikten dominerar inte bara bland nationalekonomer utan också bland många andra i debatten. Den uppfattning som ligger i botten är sambandet mellan handel och utveckling och den härstammar från början av 1800-talet och den engelska nationalekonomen David Ricardo.

Han menade att länder bör specialisera sig på att exportera det de är bäst på och sedan importera sådant som de har sämre förutsättningar för. Det kallas för att utnyttja sina komparativa fördelar. Ett land i Nord kan t.ex. ha komparativa fördelar i en högre teknisk nivå och kan vara bra på att tillverka bilar, medan ett land i Syd kan konkurrera med billig arbetskraft. Då bör landet i Nord sälja bilar och landet i Syd bör sälja sin arbetskraft.

Enligt det här starkt förenklade resonemanget är det naturligt att rika länder exporterar industriprodukter medan fattiga länder exporterar råvaror och jordbruksprodukter. Problemet är att det mesta av världshandeln sker mellan rika länder som är ganska lika varandra, medan de fattigaste länderna har en

mycket liten del av världshandeln. Det här verkar dock på senare år vara på väg att förändras i takt med att handeln framförallt mellan olika länder i Syd ökar allt mer.

*2008 hade världens 49 fattigaste länder en andel av världshan-deln på 0,6 procent. De fem främsta export-ländernas andel var 37 procent (USA, Frankrike, Tyskland, Japan och Storbritannien.)*

När man tänker på handel är det lätt att föreställa sig att den sker mellan olika länder. Men i själva verket är det inte bara länder med sina regeringar, tullar och myndigheter som är inblandade. Ekonomen Kenneth Hermele har definierat handelspolitikens tre regelverk:

- Företagens regelverk: Tre till sex stora företag kontrollerar 80-90 procent av många råvarumarknader av intresse för länder i Syd. Dessutom sker 35-40 procent av världshandeln internt inom jättelika koncerner, dvs. utan konkurrens.
- Politikens regelverk: På nationell nivå Sverige. På regional nivå EU, NAFTA (Nordamerikanska frihandelsområdet). På Global nivå: WTO.
- Medborgarnas regelverk: Märkning och informationskampanjer: KRAV, Fairtrade-märkning och Fair Trade.

David Ricardo utgick också ifrån att kapitalet var bundet i de olika länderna. Staterna bestämde och hade hårda regler när det gällde överföring av kapital mellan länder.

Det här stämmer knappast längre efter den avreglering av valutamarknaderna som genomfördes under 1970- och 1980-talen. Det betyder att det blir de absoluta fördelarna för de stora företagen som avgör var produktion ska förläggas.

En annan ekonom, tysken Friedrich List, funderade i mitten av 1800-talet över hur Tyskland skulle kunna bygga upp sin industri för att komma ifatt andra länder som kommit längre som England,

Frankrike och USA. Han kom fram till att man måste skydda sin egen marknad mot en alltför stark konkurrens åtminstone under ett uppbyggnadsskede. Ibland kallar man de tullar som han föreslog för uppfostringstullar. I praktiken kom List att få ett större inflytande än Ricardo.

Men på 1980-talet började nyliberala ekonomer kombinera Ricardos teorier med en tredje ekonom som verkade på 1700-talet, Adam Smith. Han hade talat om den osynliga handen som skulle gynna det allmänna bästa om marknaden bara lämnades i fred. Smith förutsatte många jämnstora aktörer på marknaden och att alla hade en perfekt information om den. Den förenklade uppfattning som nyliberalerna spred var att ju mindre staten lade sig i ekonomin, desto bättre var det! Man förespråkade avreglering, privatiseringar och en inriktning på export. Denna politik kom att kallas Washington Consensus och backades upp av USA under Ronald Reagan och i Storbritannien av Margaret Thatcher. Därmed kom den också att dominera i de globala institutioner som dessa länder kontrollerade, Världsbanken och Internationella Valutafonden (IMF) liksom Världshandelsorganisationen WTO som bildades 1995 (se faktaruta om WTO!).

Alla ekonomer höll inte med även om politiken kallades consensus, samförstånd.

Många som arbetat med frågor kring utveckling, t.ex. Amartya Sen (som fick nobelpriset i ekonomi 1998) menar att det bästa rådet man kan ge till regeringar i fattiga länder är att de ska föra en förnuftig politik! Där är de flesta eniga om att det viktigaste är att genomföra jordreformer och satsa på utbildning.

Handelsfrågorna hör inte till de viktigaste för utveckling: Dany Rodrick, ekonom på Harvard sammanfattar så här vilka lärdomar man kan dra av länder som Sydkorea, Taiwan, Vietnam och Kina:

*"De (Syd-)länder som det gått väl för under efter-krigstiden är de som formulerat en investeringsstrategi för att snabbstarta*

*tillväxten och haft lämpliga institutioner för att hantera yttre chocker, inte de som satsat på minskade hinder för handel och kapitalflöden.”*

Sambanden går helt enkelt inte i den riktning som Washington Consensus hävdar.

Det är snarare tvärtom: Först kommer utveckling och ekonomisk tillväxt, sedan ökar handeln! Kenneth Hermele sammanfattar så här:

*”Sambandet mellan handel och utveckling i allmänhet är att länder som det går bra för handlar mycket, men inte att det går väl för länder som öppnar sina ekonomier.”*

Men även om handelspolitik inte är avgörande för ett lands utveckling är den ändå viktig. Fram till 1980-talet var den dominerande uppfattningen i Sverige att handeln ska syfta till att gynna det egna landet. Idag har denna tro ersatts av en regional ödesgemenskap i Europa där EU:s länder förutsätts ha intressen som går att förena.

Washingtons Consensus menade att ju mindre politiken lägger sig i regelverket för handeln desto bättre.

Men frånvaro av politiskt bestämda regler innebär inte att vi går mot något som skulle kunna kallas fri handel utan till att de transnationella storföretagens spel på marknaden får härska utan inskränkningar. Då kommer produktion och därmed också handel att styras av företagets strategier att följa de absoluta fördelarna, utnyttja låga löner, försvaga fackligt inflytande, undvika stränga miljöföreskrifter och slippa undan skatter. Denna frånvaro av regler kräver och föder en motkraft i form av vanliga medborgare som vill att värderingar om hållbar utveckling, god miljö och rättvis betalning ska följas. Det här är förstås ingen jämbördig motvikt, men de kan på sikt påverka de politiskt bestämda regelverken på både global, regional och lokal nivå.

När det gäller jordbruksprodukter framstår Nords gemensamma handelspolitik som rent hyckleri. Samtidigt som man tvingar fattiga länder att avreglera så att deras småbönder får klara sig utan subventioner och de måste öppna sig för utländsk konkurrens skyddar Nord sitt eget jordbruk på alla möjliga sätt. Varje dag subventionerar Nord sitt jordbruk med ungefär en miljard amerikanska dollar eller sju gånger mer än man sammanlagt ger i bistånd till Syd.

Man straffar också jordbruksvaror som inte odlas i Nord med tulleskalering så att det går bra för länder i Syd att exportera kaffeböner eller kakao till Nord, men inte färdiga kaffeprodukter eller choklad.

Samtidigt förekommer det att man dumpar sitt eget jordbruksöverskott på marknader i Syd vilket gör det möjligt att sälja produkterna under deras produktionskostnad.

### **Den stora bomullshärvan**

Den internationella handeln med bomull kan tjäna som exempel. De fyra västafrikanska länderna Benin, Burkina Faso, Tchad och Mali kallas i samband med handelsförhandlingar om bomull för ”The Cotton 4”. De räknas samtidigt allihop som MUL-länder (Minst Utvecklade Länder). Deras genomsnittliga BNP per capita är 637 dollar (Sverige 54 624 dollar). Exporten av bomull står för mellan 40 och 60 procent av ländernas exportinkomster.

Man räknar med att länderna förlorar 250 miljoner dollar varje år pga det låga världsmarknadspriset på bomull. Det låga priset beror i sin tur på de subventioner som bomullsbönder får i främst USA. Subventionerna leder till ett överskott som de rika länderna dumpar på världsmarknaden till låga priser.



*- Jag ska säga er en sak. Den bomull som vi producerar här i Afrika är av högsta kvalitet och det erkänner man villigt i hela världen. Men tror ni att världen vill betala vad bomullen är värd? Nej, vi får inte tillräckligt betalt, säger François Traoré, ledare för Burkina Fasos bomulls-bönder.*

En bomullsbonde i Mali kanske tjänar 400 dollar om året på sin odling. Medan en bomullsfarm i USA får subventioner från staten på 250 dollar per hektar. Staten i de västafrikanska länderna har inte råd att subventionera sina bönder. De alltför låga exportinkomsterna leder till att regeringarna inte har råd att bygga vägar, hamnar och annan infrastruktur som skulle kunna

underlätta så att en beklädnadsindustri med möjlighet att sysselsätta miljontals människor kunde växa fram.

Förhållandena för bomullsodling är mycket goda i Västafrika. Det regnar tillräckligt mycket för att man inte ska behöva använda konstbevattning. I andra delar av världen kräver bomullsodling enorma mängder vatten. I Västafrika talar man om "monstret med tre huvuden": en svag dollar, låga priser på världsmarknaden och de amerikanska bomullssubventionerna. Det är inte bara USA som subventionerar. Det gör också EU till ungefär 100 000 bomullsodlare i Grekland och Spanien. Kina subventionerar också sin bomullsodling, men efterfrågan på bomull är så stor i Kina så man exporterar ingenting utan har istället börjat importera. Fallet med "The Cotton 4" betraktades i början av 2000-talet som ett lackmustest på om WTO:s Doha-runda verkligen menade allvar med att vara inriktad på utveckling.

Men USA och EU har hittills vägrat upphöra med sina subventioner.

*- Vi ber inte om hjälp från er, vi kräver bara rättvisa. Har ni förstått, frågar François Traoré.*

## WTO och utvecklingsländer

Världshandelsorganisationen WTO har 146 medlemsländer och främjar globala överenskommelser om handel. Man har också en mekanism för att lösa handelstvister mellan länder. Organisationen bildades 1995 med syftet att driva igenom frihandel med industrivaror, tjänster och intellektuella rättigheter (patent och liknande) bland sina medlemmar. Den senaste s.k. förhandlingsrundan som kallas Doha-rundan och som skulle fokusera på utveckling och inleddes 2001 har kört fast.

WTO:s betydelse är inte omtvistad, men det är däremot organisationens regler som många inte godkänner:

Sju WTO-regler som missgynnar fattiga länder:

### 1) WTO minskar skyddet mot billig matimport

Utvecklingsländer förhindras från att ingripa och skydda sig mot billig import av mat samtidigt som rika länder får lov att fortsätta subventionera export av mat.

Resultatet är en flod av matimport som underminerar lokala producenter och hotar många fattiga människors möjligheter att få inkomster.

### 2) WTO begränsar regeringars möjligheter att reglera tjänstehandel

Länder som går med i organisationen måste öppna upp sina tjänstesektorer för främmande leverantörer genom att ta bort hinder för att få tillgång till dessa marknader.

Resultatet kan bli att tjänster som hälso- och sjukvård, utbildning och vattenförsörjning sköts och kontrolleras av vinstdrivande utländska företag.

### **3) WTO begränsar reglering av utländska investeringar**

Det är förbjudet att ha policys och regler som gynnar inhemska produkter på utländska produkters bekostnad.

Resultatet innebär att fattiga länder nekas vissa möjligheter att stödja utvecklingen av lokala industrier gentemot utländska producenter.

### **4) WTO begränsar användningen av jordbrukssubventioner**

Vissa av de fattigaste länderna har begränsade möjligheter att öka stödet till jordbruket och vissa subventioner kan vara helt förbjudna. Samtidigt tillåts USA och EU att spendera stora mängder pengar på jordbruksstöd.

Resultatet innebär att många fattiga människors livsmedelssäkerhet äventyras och att fattiga länder nekas att använda viktiga redskap för utveckling.

### **5) WTO begränsar subventioner till industrier**

Regeringar förhindras att använda industristöd för att främja tillverkning av inhemska produkter istället för utländska alternativ. Vissa subventioner som särskilt används av rika länder är tillåtna.

Resultatet är att man drar undan ett viktigt politiskt redskap för att fattiga länder ska kunna utveckla en egen industrisektor.

### **6) WTO blockerar export från utvecklingsländer**

Rika länder kan behålla höga tullar eller andra begränsningar mot export från utvecklingsländer. Resultatet är att många fattiga länder förlorar välbehövliga exportinkomster vilket påverkar deras ekonomiska tillväxt negativt.

### **7) WTO ger företag rättigheter att äga kunskap och naturresurser**

WTO kräver att länder inför effektiva patentlagar, som bl.a. omfattar växtarter och utsäde, vilket kan ge transnationella företag rättigheter till dessa produkter i 20 år.

Resultatet är att man effektivt legaliserar biopiratverksamhet (biopiracy) av naturresurser och kunskaper.

Källor:

Stefan de Vylder, Utvecklingens drivkrafter, Värnamo 2007

Michael P. Todaro, Stephen C. Smith, Economic Development, 2009

Kenneth Hermele, Vem ska bestämma över världshandeln, citerad i Människor i världshandeln, Svenska kyrkan 2003

Barry Baker, World Development, New Internationalist, 2011

Fairtrade Foundation, The Great Cotton Stitch Up, rapport 2010

Gunilla Ander, Bomull, en solig historia, Ordfront 2010